

Akademî

Yaşamda Kamusal ve Özel Alan Ayrımı

Prof. Dr. İlhan Tekeli

İmtiyaz sahibi

Kalkınma Atölyesi adına
Ertan Karabıyık

Genel Yayın Yönetmeni

Ayşe Özsoy

Yazı İşleri Müdürü

Kurtuluş Karaşın

Katkıda Bulunanlar

Dr. Ferhan Saniye Palaz

Tasarım & Uygulama

Karaşın Grafik Tasarım

Bu yayının bir kamu malıdır. Bir kısmı veya tamamının alıntısı yapılabilmesi ve çoğaltılabilmesi için Kalkınma Atölyesi'nden izin alınmasına gerek yoktur.

**KALKINMA
ATÖLYESİ**

Çankaya Mah. Üsküp Cad. No: 16/14 Çankaya - Ankara / +90 [553] 211 38 97

  kalkinmaatolyesi

 info@ka.org.tr

  kalkinmatolyesi

 www.ka.org.tr

“

Bu yazı, temelde siyasal felsefe alanından Hannah Arendt ve Jürgen Habermas'ın ve şehir planlama kökenli felsefeci Richard Sennett'in geliştirdikleri kamu konusunda çoküş, geriye çekiliş söylemine razı olunamayacağı, sessiz kalınmaya-
cağına dikkati çekmeye çalışıyor. Günümüz dünyasında, gerek demokrasi açığı ya-
ratmayan bir yönetişimi, gerek insanların sadece tüketimin sağladığı “hedeonic”
doyumuna razı olmayan, aynı zamanda birlikte yaşamda başarılanların sağladığı “euda-
imonic” doyumunu getiren bir yaşam kalitesini gerçekleştirebilmek için kamu alanı kav-
ramının içeriğinin yeniden canlandırılması, gereği üzerinde duruyor. Dijital teknoloji
ve medyada yaşanan gelişmeler bu geri dönüşün olanaklarını genişletiyor. Kamusal
alana yeniden sahip çıkmamızı kolaylaştırıyor. Kamu alanı pratiğinin güçlendirilmesi
için gerekli çözümler kağıt üzerinde değil, gündelik yaşam deneyimleri içinde, kamu
alanında, ortak akılla gerçekleşecek. Bu nedenle de okuyucuları kamu alanlarının ve
çeşitlenmiş kullanışlarının yaşamımıza katabilecekleri konusunda yenilikçiliğe açık
tartışmaları canlandırmaya davet ediyor.

Prof. Dr. İlhan Tekeli

”

Başlarken...

Bu sayıyı yayına hazırladığımız günlerde Türkiye (ve Suriye) 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli depremlerin oluşturduğu yıkımdan toparlanmaya çalışıyordu. Son yüzyılın en büyük deprem afetlerinden birini yaşamak toplumu 1999 Gölcük Depremi'nden sonra hiçbir şeyin değişmediği gerçeğiyle yüzleşmek zorunda bıraktı. Bir yandan sivil dayanışma ile yaralar sarılmaya çalışılırken öte yandan da insanca yaşamak için olması gerekenleri tartışmamız için bir zemin oluştu. Bu kapsamda KA Akademi Dergisi olarak Prof. Dr. İlhan Tekeli hocamızın deprem ve yeniden yapılanma sürecine odaklandığı makale serisinin üçüncüsü olan ‘Yaşamda Özel Alan ve Kamusal Alan Ayrımının Oluşumu ve Karşılıklı Konumlarının ve İlişkilerinin Sürekli Yeniden Tanımlanmakta Olması Ne Tür Toplumsal Sonuçlar Yaratıyor?’ makalesini sizlerle paylaşıyoruz.

Kalkınma Atölyesi 2002 yılında Türkiye'nin sosyal kalkınmasına katkı sağlamak amacıyla sosyal bir işletme olarak yola koyulmuş, 2004 yılında resmi olarak faaliyetlerine başlamıştır. 19 yıldır kooperatif ana sözleşmesinde yer verilen amaç ve hedefler doğrultusunda faaliyetler gerçekleştirilmektedir. KA Akademi Dergisi, Kalkınma Atölyesi'nin uyguladığı program ve projeler çerçevesindeki temaları odak alan ve hedef gruplarına yönelik akademik makalelere yer verecek ve öz kaynakları olduğu sürece zaman zaman yayınlanacak bir dergi niteliğindedir.

Ayşe Özsoy

Giriş

Günümüz dünyasında ister demokrasi açığı yaratmayan bir yönetim oluşturma, ister kentlerimizde doyurucu bir yaşam kalitesi yaratma arayışı içine girelim; karşımıza kamusal alan kavramı çıkmaktadır. Bu nedenle son yıllarda kamusal alan konusunda çok önemli çalışmalar yapılmıştır. Örnek olarak siyasal felsefe alanından; Hannah Arendt ile Jürgen Habermas'ın ve şehir planlama kökenli bir felsefeci olan Richard Sennet'in çalışmaları sayılabilir. İlk bakışta iki farklı amaçla aynı "kamu alanı" sözcüğü kullanılmış gibi görülse de, dikkatli bir analize girildiğinde bu kavramların içeriklerinin bazı önemli farklar taşıdığı ortaya çıkmaktadır. Ancak iki ayrı amaçla kullanılan "kamu alanı" kavramlarının tamamen birbirinden kopuk olduğu da söylenemez. İki kavramın Venn diyagramlarının üst üste düştüğü yerler bulunmaktadır. Ben bu yazıyı kamu alanı kavramının değişik amaçlarla kullanılışının içerik farklılıkları konusuna açıklık getirmek için yazıyorum. Böyle bir tartışmanın hem demokrasi hem de kent planlaması ve kent yönetimi konusunda önemli katkıları olabileceğini düşünüyorum.

Kamu alanı kavramı tek başına var olmuyor, özel alan kavramıyla birlikte var oluyor. Bu iki kavram birbirinin anlamını belirliyor. İlginçtir, bu durumda ilişkisel bir varoluş söz konusu olmaktadır. Bu ilişkisellik tanımsal değil, olumsal ve dolayısıyla da tarihseldir. Kamu alanı kavramını kullanarak, kuram geliştirmeye çalışan felsefeciler/düşünürler bu tarihsel ilişkiselliği incelerken daha çok iki kavramdan birinin diğerini yok ettiği/çökerttiği üzerinde durmuşlardır. Kanımca tarihselliğin böyle bir bağlamda ele alınmasının nedeni, kamu alanı kavramını yakından anlama çabasının abartılmasıyla ilişkilidir. Ben bu yazıda

insanlığın evrimi sırasında özel alan farklılaşmasının ortaya çıkmasıyla birlikte oluşan kamusal alan ve özel alan ilişkisinin kurulduğu ve tarihsel akış içinde bu ilişkinin sürekli olarak biçim değiştirerek günümüze kadar geldiği kabulüyle hareket edeceğim. Böyle bir ele alış özel alanın ve kamusal alanın ne olduğunu tanımlamaya çalışmaktan çok, ilişkiselliğin tarihselliğini anlatmaya önem verecek. Bu ilişkiselliğin zaman içinde yeni biçimler kazanmasında, özel alan ve kamusal alanda yaşanan gelişmeler kadar, bu iki alanın oluşturduğu bütünün niteliğindeki değişimler de etkili olmaktadır.

Bu yazıda böyle bir bakış açısı içinde, önce özel alan kamusal alan kavramları üzerinde fiktif (sanal), daha sonra bu kavramların tarihsel ilişkisellikleri konusunda iki ayrı tartışma yürüteceğim. Bu konularda elde edilen açılımlardan sonra bu kavramların demokrasi açığı olmayan bir yönetimin kurgulanmasına ve kentlerdeki yaşam kalitesinin geliştirilmesine olabilecek katkıları üzerinde durulacaktır.

1 İnsanların Yaşam Alanlarının Özel ve Kamusal Alan Olarak Ayrışmasının Nasıl Gerçekleştiği Konusunda Fiktif Bir Anlatı

Yeryüzünün gelişmesi sırasında yaşanan evrimin bir aşamasında, insanın ortaya çıkması ile birlikte insanlar yeryüzünde yaşamaya başlamışlardır. Onlar yaşamlarını zamanda ve mekanda gerçekleştirirken yaşam deneyimi biriktirmektedir. İnsan beyni sembolleştirme kapasitesine sahip olduğu için dil geliştirebilmekte, yaşamını sürdürebilmek için doğayla etkileştirme süreci içinde oluşturduğu yaşam bilgisini/kültürü, yine geliştirdiği dil aracılığıyla gelecek nesillere nakletmektedir. Bu durumda insanın dünyadaki zamanı bir kültürel gelişme okulu- na sahip olmaktadır. Başlangıçta, insanın yaşamı avcılık ve toplayıcılıkla ve bir yerde yerleşik olmadan sürmektedir. Bu aşamada insan yaşamını sürdürebilmek için sürekli yer değiştirirken, bir “yaşam mekanı” oluşturmakta/üretmektedir. Bu aşamada yaşam mekanı içinde henüz bir ayrışma yoktur, tek bir mekan bulunmaktadır. Ama insanlığın kültürünün birikmesi sonucunda belli bir aşamaya ulaşıldığında insanlar yerleşik yaşama geçerken; ailenin oluşması, mahremiyet arayışının gelişmesi, iklim koşullarının zorlaması, güvenlik arayışı vb. nedenlerle evler yapmaya başlamıştır. İnsanların yaptıkları bu evler, yaşam alanı içindeki özel alanları yaratmaya başlamışlardır. Bu aşamada aileler özel alanlarında kendilerini yeniden üretecek faaliyetleri gerçekleştirirken, bu alanlarda üretim faaliyetlerini de gerçekleştirmektedir. Bu durumda insanların yaşam alanları içinde özel yaşam alanları ayrışmaya başlamıştır.

Bu özel alanların bir yerde toplanarak varlığını sürdürebilen bir yerleşik yerleşme/kent oluşturması için, özel alanın dışında bu yerleşmenin bütün bir sistem olarak çalışmasını sağlayacak faaliyetlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunlara “kamusal

faaliyetler” ve bunların mekanlarına da “kamusal alanlar” denilmeye başlamaktadır. Kamusal alanlar özel alanların dışında olan tüm mekanları kapsamakta, bu alanların yerleşme bütünlüğü içinde kalan kesimini kapsamaktadır. “Aile ve yakın arkadaş ortamı dışında kalan yaşam alanları” anlamına gelir. Bu kamusal alanlar, değişik işlevleri yerine getirmektedir. Örneğin; bu özel alanların birbirine ve kamusal işlevlere ulaşmasını sağlayacak yolları, bu özel alanlarda bulunanların üretimlerinin değişik to- kuşunun yapılmasını sağlayacak pazar yerlerini, bu bütünlüğün sürdürülebilmesi için gerekli güvenlik/ savunma hizmetlerinin bir kamu malı olarak üretimi- ni ve bunun gerektirdiği altyapıları örneğin kale alanlarını içerecektir.

Bir yerleşmenin yaşam alanlarında; özel alanlar ve kamusal alanlar diye bir farklılaşma/ayrışma ortaya çıktığında, bu özel alanlar ile kamusal alanlardan oluşan sistemin işlerliği için hem özel hem de kamusal alanlara ilişkin eylemlerin kararlarına nasıl ulaşıldığına açıklık kazandırmak gerekir. Özel alanlardaki eylemler bu alanın mensuplarınca kararlaştırılacak ve gerçekleştirilecektir. İnsanlığın evrimi sürecinde ilk yerleşik yaşama ve daha sonra kentsel yaşama geçildiğinde kamusal alanda gerçekleştirilecek faaliyetlerin kararlaştırılması ve uygulanması için yol aranırken, atılan ilk adım bu yerleşme/ko- münite içinde egemen olacak siyasal gücün tanımlanması olmuştur. İlk aşamalarda bu güç, yerleşmenin özel alan mensuplarının hiçbir sözü olmadan belirlenmiştir. Bu süreçte böyle bir siyasal güç ortaya çıktığı zaman, kamusal alanın tek otoritesi olmakta ve bu alandaki tüm faaliyetleri belirlemektedir. Bu güç temelde bir egemenlik kullanmaktadır. Bu yerleşmede yaşayanların yaşamlarını belirleyen

kararlar almaktadır. Bu dönemde siyasal güçler egemenliklerinin meşruiyetlerini, oluşturdukları öykülerle, bir biçimde ilahi olana dayandırmaktadırlar. Bu aşamada toplumun üyelerinden kamusal alanda sadece bir kişi bulunmaktadır. O da toplumun egemenidir. Toplumun tüm diğer mensupları özel alandadır.

İnsanlığın kültürel gelişiminin bu aşamasında özel alan ve kamu alanı kavramlarını salt coğrafik mekanlar olarak tanımlamak yeterli olmaktadır ancak bu aşama aşıp insanlar -yani özel alan mensupları- ilahi olarak temellendirilmiş siyasal gücün meşruiyetini sorgulamaya ve bu siyasal gücün oluşumunda rol talep etmeye başladığında, kamu alanının tanımlanmasında tek başına coğrafik mekan boyutu yetersiz kalmaktadır. Kültürel gelişme/Aydınlanma sonucu insanların kaderi, tanrının elinden alınarak insanın eline verilmeye başlanmıştır. Artık kamusal alan; yerleşmede, siyasal gücün ya da iktidarın oluşmasında işlev edinmeye başlıyordu. Bu kamusal mekan tanımlanırken artık sadece üç coğrafik mekan boyutu ile yetinilmemekte; bunun yanı sıra (N) sosyal ilişki boyutunu da içerecek biçimdeki bir tanımlamaya gidilmektedir. Kamusal alandan, toplumdaki iktidarın oluşturulmasında rol alması beklenmeye başlayınca, bir yandan yerleşme bütünlüğünün oluşturulması ve ortak yargıların, anlayışların geliştirilmesi, özneller arası oydaşmaların ortaya çıkışıyla ilişkilendirilmesi gerekmiştir. Artık kamu alanı sadece fiziki bir yer değil; aynı zamanda bu alanda gerçekleşen, bir fikir alış veriş, tartışma ve polemik haline gelmektedir. Bu kamu alanının bütünlüğünün kurulmasında gazete ve diğer medya önemli bir rol oynamaktadır. Bu şekilde oluşan kamu alanında sınıf bilinci oluşmakta, yeni örgütlenme biçimleri ortaya çıkmakta ve toplumsal eylemler gelişebilmektedir.

Kültürel evrimde böyle bir aşamaya gelindiğinde toplumda yaşayanlar; hem kamusal işlevlerin hem de özel işlevlerin ikisini birden yerine getirmektedir. Bu aşamada bir toplumda yaşayan her insan hem kamusal hem de özel insandır. Bu özelliğe ilk olarak 1726'da Butler "her insan kamusal ve özel olmak üzere iki tür yetisine göre değerlendirilmelidir" diyerek dikkati çekmiştir. Dolayısıyla bu aşamada kamusal ve özel alanların ilişkiselliğinin değişmesinden söz ederken birinin önem kazandığını ve diğerinin kaybettiğini söylediğimizde, iki alanda yaşayanların sayısındaki göreceli değişmeden değil, o toplumun insanların yaşamındaki özel ve kamusal alanlarının önemlerinin/kapsamlarının göreceli değişmesinden söz edilmeye başlanmıştır.

Kamusal alanın işlevinde yaşanan bu dönüşüm kamusal alan kavramının kapsamını çok genişletmiş, coğrafik boyutların ötesine geçirmiş ve çok boyutlu hale getirmiştir. Ancak daha dar kapsamlı olan kamusal alan kavramı da kullanılışını sürdürmektedir. Günümüzde şehir plancıları ve mimarlar kamu alanını dar kapsamlı anlamıyla kullanırken; siyaset bilimciler ve sosyologlar en geniş kapsamıyla kullanılmaktadırlar. İlginçtir; kamu alanı kavramının pratikte iki farklı kullanımının bulunması, bunların arasında hiçbir geçiş bulunmadığını göstermemektedir. Onun için bu yazıda kavramın nasıl dönüştüğünü anlatırken kullanılan toplam boyut sayısındaki artışa bağlı olarak yaşanan nitelik dönüşümü açıklanmaya çalışılacaktır.

2 Dünyada Geniş Kapsamlı Kamu Alanına Geçiş Nasıl Yaşandı ve Toplumsal Sonuçları Neler Oldu?

Bundan önceki bölümde, kültürün birikebilme ve ilerleme niteliklerini merkeze alarak, dünyada insanların yaşamlarının evrimine ilişkin bir kurguda kamusal yaşam kavramının nasıl ortaya çıktığı ve süreç içinde nasıl nitelik değiştirdiği konusunda geliştirilen fiktif bir anlatıyı gördük. Bu anlatıdaki en kritik olgu, kamu alanı kavramının nitelik değiştirmesiydi. Şimdi bu fiktif olgunun, gerçek tarihte nasıl yaşandığı üzerinde duralım.

Genellikle yeni kamusal alan tarihi konusunda yazarlar; Jürgen Habermas olsun, Richard Sennett olsun bu kavramı kapitalizmin özellikle de sanayi kapitalizminin gelişmesiyle ilişkilendirmektedirler. Hannah Arendt ise bu tarihi çok daha geriye, eski Yunan kent-demokrasilerine kadar götürmektedir. Bu durum, bir önceki bölümde kurgulanan anlatıyla tam bir uyum içindedir. Ama bu demokrasi pratiği dünyada yaygınlaşmayınca, insanın kaderi henüz insanın eline verilemeyince, bu yeni kamu alanı kavramının gelişmesi ve o yerelikte iktidarın oluşmasına etkisi 18. yüzyıla kadar gecikmiştir.

17. yüzyılda Avrupa'da siyasal işlevler yüklenen kamu alanı kavramının gelişmesinin arkasında iki önemli sosyal süreç bulunmaktadır. Bunlardan birincisi feodalite döneminin aristokratik siyasal otoritesinin çözülmesi ve sürdürülemez hale gelmesidir. İkincisi ise kapitalist birikim sürecinin işleyişi sonucu burjuvazinin oluşumudur. Feodal bir toplumun tepesindeki tek bir kişiden oluşan siyasal otorite, o toplumu kamusal olarak temsil ediyordu ve toplumun iktidarının cismani bir taşıyıcısıydı. Onun varlığının kamusal ve özel diye bir ayrımı yoktu. Bu durumda temsiliyet halk adına değil, halkın önünde bir egemenlik gösterisi

olarak gerçekleşmektedir ancak Avrupa'da Aydınlanma ve Reformasyon sonrasında iki farklı kanalda yaşanan gelişmeler, tek kişi olan siyasal otoritenin yaşamının da kamusal ve özel diye ikiye ayrımını getirmiş oldu. Reformasyon sonrasında, din ya da ilahi olan, artık toplum düzeyinde siyasal otoriteye meşruiyet sağlayamıyordu; din, bireylerin vicdanlarına ilişkin özel bir konu haline gelmişti. Artık dini inançlar bireysel özgürlüğün öğelerinden biri olarak görülüyordu. İkinci önemli gelişme, siyasal otoritenin kamusal alandaki harcamaları ile özel/saray harcamaları ayrılarak her iki alanda ayrı ayrı bütçelemeye tabi tutularak, siyasal otoritenin özel harcamaları denetim altına alınmasıydı. Kamusal otoritenin işlevleri; millet meclisi, ordu, bürokrasi ve yargı sarayın dışında ve ondan bağımsız olarak örgütlendi. Bu gelişmeler kamusal alandaki, o tek kamusal insanın da işlevlerinin ayrışması, onun da hem kamusal hem özel insan haline gelmesi demek oluyordu.

Dönüştürücü ikinci süreç kapitalizmin gelişmesiydi. Kapitalizmin gelişmesi bir yandan güçlü kamusal sorunları sorgulayabilecek bir burjuvazi yaratırken, öte yandan burjuvazinin farklılaşmış kamu alanını oluşturuyordu. Bu gelişmeler sonucunda 18. yüzyılda sivil toplum oluşmaya başlamıştı. Herkese açık ticari alanlar gelişiyor, insanlar Fransa'da olduğu gibi burjuvaların salonlarında, İngiltere'de olduğu gibi kafelerde, diğer ülkelerde de boş zamanlarında bir araya geldikleri yerlerde olup bitenleri tartışmaya başlıyorlardı. Tiyatro ve opera salonlarının koltuklarında artık sadece aristokratlar oturmuyordu. Bu kurumların salonları, bilet satın alarak herkesin oturabildiği yerler haline geliyordu. Bu yeni gelişen yerler,

yöneticilerin denetimleri dışında kalacak şekilde işletiliyorlardı. Ayrıca bu dönemde insanların eğitimleri de artıyordu; toplandıkları bu yerlerde edebiyatı, felsefeyi ve sanatı konuşuyordu. Oluşmaya başlayan kamu alanında bir araya gelen bu insanların o ülkede olup bitenler konusunda bilgi talebi ortaya çıkınca, gazeteler yayınlanmaya başladı. Daha sonraki yıllarda gelişerek çok yönlü bir medya haline gelecekti. Böylece donatılmış olan kamu alanlarında ülke yönetimlerine ilişkin tartışmalar ve müzakerelerin sonucu “kamuoyu” oluşmaya, siyasal hareketler gelişmeye, siyasal partiler kurulmaya başladı. Kamuoyu, kamu alanının bir ürünüydü, toplumda siyasal konulardaki kolektif olan fikri oluşturuyordu. Kavram ilk kez 1588’de Montaigne tarafından kullanılmış, 18. yüzyılda Jean Jacques Rousseau’nun yazılarında yer almaya başlamıştı. Oluşan bu burjuva kamu alanında insanlar bir araya geliyor, görüşleriyle devleti de etkiliyorlardı. 18. yüzyılda gelişmeye başlayan kamu alanları 19. yüzyılın ortalarına kadar güçlenmesini sürdürdü, demokratik siyasal rejimlerin kurulabilmesi için gerekli bir temel alt yapı haline geldi ve toplumda devlet gücünün görünür hale gelmesinin ön koşulu oldu. Beraberinde kamu yararı kavramının gelişmesini getirdi. Habermas’a göre kamu alanı eleştirel tartışmanın, siyasette politikalar ve programlar üretmenin olduğu kadar, yürürlükte olan hükümet etme biçimine karşı çıkışların yani muhalefetin de alanıydı.

18. yüzyıl sonunda parlayan Amerikan ve Fransız devrimleri ve 19. yüzyılda gelişmeye başlayan Sanayi Devrimi, kamusal ve özel olana ilişkin düşünceleri etkilemeye başladı. Bunun sonucu olarak özel ve kamusalın ilişkileri değişiyordu. 19. yüzyılda hızlı bir kentleşme yaşanmaya başlamıştı. Gelen göçlerle kentler büyük nüfus kitleleri alıyordu. Gelenler genç ve bekar ve dolayısıyla istikrarsız bir nüfus bulunduruyordu. Kent merkezlerinde yer alan atölyelerde çalışıyorlardı. Kentlerde yoğunluklar çok yükselmişti, yaşam güvensizdi ve sağlık risklerine açıktı. Sanayi devri-

minin çıkardığı fabrikalar kentin çeperlerinde yer alıyordu. Ortaya çıkan bu sanayi kentinde perakende ticaret o zamana kadar görülmedik şekilde kârlı hale geldi. 19. yüzyıl Avrupa başkentlerinde perakende ticaret artık pazarlarda değil, satış mağazalarında yapılmaya başladı. Bu mağazalarda; pazarlarda olduğu gibi yoğun bir sosyal deneyim ortaya çıkmıyordu. Bu oluşan (emerge) kentlerde insanlar birkaç sokaklık bir alanda yaşıyor ve çalışıyordu. Geniş alanlarda diğer insanlarla karşılıklı etkileşim içine giremiyorlardı.

Bu kentin kamusal alanı 18. yüzyılın kamusal alanından farklılaşmıştır. Artık kentlerde daha çok sayıda yabancı bulunmaktaydı. Bu bir kozmopolitler kentiydi. Kamusal alanda kurulan ilişkiler kestirilebilir ve güvenli olmaktan çıkmıştı. Toplumda kamusal yaşamı ahlaki bulmayanların sayısı yükseliyordu. İnsanlar güvenilir olanı ve istikrarı özel alanda, mahrem olana aramaya başlamışlardı. Özel olan kendisini kamusal olana dayatmaya başlamıştı. İnsanların kamusal işlevleri bir tür yabancıların seyirciliği düzeyini aşabilmekte zorlanıyordu. Bu da kamusal alanın bir çözülme süreci içine girdiği anlamına geliyordu.

19. yüzyılın ortaları geçildikten sonra Sanayi Devrimi’ni yaşayan ülkelerin kentleri, sürdürülemez kentler haline gelmişlerdi. Bu kentlerde, ilk örnekleri Paris ve Londra’da gerçekleşen, büyük imar operasyonları uygulanmaya başladı. Büyük mühendislik projeleriyle, temiz su ve atık su alt yapıları geliştirildi. Kent planlaması operasyonlarıyla da yollar genişletilerek araba ve toplu taşıma trafiğine uygun hale getirildi. Açılan geniş bulvarlarda promenad (gezinti) güzergahları oluşturulmaya ve açık hava kafeleri ve restoranlarla donatılmaya başlandı. Artık kamu alanları kentin gelişmesi sırasında oluşmuyordu; kent planları tarafından planlanır hale gelmişti. Bu gelişme sonucu, kentteki bireyin kamusal eylem alanını birkaç sokağa sıkışmaktan kurtarılmış, daha sonra toplu ulaşımın da gelişmesiyle tüm kenti kapsar hale getirmiştir.

Kamusal alanların planlanır/tasarlanır hale gelmesi kamusal insanın güçlenmesini beraberinde getirmedir. Bu konuda iki farklı etkinin üst üste düştüğü söylenebilir. Bunlardan birincisi; artık kamu alanındaki ilişkinin yabancılar arasındaki bir ilişki olarak gelişme durumunda olmasıydı. İnsanlar yabancılarla bir arada yaşarken, yabancıyı ve bilinmeyi yorumlayan bir sekülerleşme oluşuyordu. Kamusal alanda/kentlerde kurulan ilişkiler gayri şahsiydi. Yani insanlar birbirleriyle kurdukları ilişkilerde duygularını, zevklerini kimliklerini gizlemektedirler. Böyle bir ilişki kurma biçimi toplumun hoşgörü gösterme kapasitesinin çok düşmüş olması anlamına geliyordu. Kamu alanındaki ilişkilerde geline nokta Richard Sennett “Kamusal alanda kişi; satın almak, düşünmek, onaylamak istedikleri bakımından gözlem yapar, kendini ifade eder, tüm bunları bir karşılıklı etkileme sonucunda değil, pasif, suskun ve odaklanmış bir ilgiyle yapar” diye vermektedir. Böyle bir kamusal alanda insanların rahatsız olmadan kalabilmesi için sessiz kalması gerekmektedir. İnsanların kamusal alana konuşarak etkili bir biçimde katılma hakkı dönüşerek, yerini sessiz kalma hakkına bırakmış olmaktadır. Bu anlatılan dönüşüm, insanların kamu alanında seyirci hale gelmesinin bir kanıtı olarak da görülebilir.

İkinci etki kentteki insanın yaşamındaki psikolojik doyumu öneminin artması ve pasif bir seyirci haline gelerek toplumsal eylemde bulunma güdüsünün zayıflamasından gelmektedir. Bu durumda aktif bir yurttaş olma güdüsü de önemli ölçüde yitirilmiş olmaktadır. İnsanların yaşamlarında kamusalla ilişkileri azalmış, bunun sonucunda onlar da büyük ölçüde kendi bireysel yaşam tutkularına hapsolmaya başlamışlardır. Bu durumu savunan söylemler bu gelişmeyi bir özgürleşme olarak sunmuşlardır. Bu yazıdaki bakış açısına göre kamusal alan bu tür bir uzaklaşma, bir özgürleşmeden çok, ilişki içindeki insandan uzaklaşma ve atomistik bireye geri dönmeye çalışmak gibi bir tuzağa düşmek olarak görülmektedir. Böyle bir durumda insanlar için kamusal olan, heyecan

verici özelliğini kaybetmiş, formel bir yükümlülük haline gelmiştir. İnsanın devletle ilişkileri teslimiyetçi ve rutin bir nitelik kazanmıştır. Heyecanını kaybetmiş bir alanda kamusal insan ortaya çıkmamaktadır. Kamusal insan, ancak kamusal alanda cisimleşir. Sennett’e göre bir toplumda kamusal insanın çöküşü onu mahrem bir toplum haline getirmektedir. Bu toplumda kişi dışı toplumsal fenomenlere bile anlam kazandırabilmek için, onların kişilik sorunlarına dönüştürülmesi durumunda kalınmaktadır.

Yirminci yüzyıla girerken özel olanın ve özel çıkarların kazandığı ağırlığı Hannah Arendt, kamusal alanın kirlenmesi olarak görüyordu. Siyasetin yaşadığı bu kirlenme çok kanlı iki dünya savaşı getirdi. II. Dünya Savaşı sonrasında krizsiz bir dünya arayışına girildiğinde, Keynesgil ekonomik politikaların merkezde olduğu bir ‘refah devleti’ anlayışı gelişmiş ve uygulanmaya başlandığında da bir çeyrek yüzyıl krizsiz bir dünya ekonomisi yaratabilirdi. Refah devleti insanların boş zamanlarının artmasını sağlamıştı. Ama bu boş zaman kamusal insanın yeniden canlanmasına yol açmadı. Refah devleti döneminde, devlet güçlenmişti ve kamu hizmetleri devlet eliyle üretiliyordu. Bu durum, toplumun bireylerini kamusal alanı geliştirmek yerine tüketim kültürünü yaygınlaştırmaya itiyordu. Kitle kültürünün yaygınlaşmasının kamu alanının niteliğini önemli ölçüde sınırlayabileceğini de unutmamak gerekiyor. Habermas bu dönemin kamusal alanını refah devleti kamu alanı olarak adlandırıyor, kamusal otoritenin özel alanı kapsayan genişlemesi sonucu toplumsal güçlerin yerine kamusal otorite yetkilerine sahip devletin geçtiğini belirtiyor.

1980 sonrasında ise dünya bilgi toplumuna geçiyor ve küreselleşmeye başlıyor. Bu geçişle birlikte dünya tek “gezegensel kent” haline gelirken dünyayı bir ağlar toplumu haline getirmiştir. Bu gelişme 1990’lı yılların ortalarından sonra World Wide Web 1.0’ın oluşması ve internetin kitlelerin kullandığı bir iletişim aracına dönüşmesiyle ger-

çekleşmiştir. Mobil telefonların yaygınlaşması ve bununla birlikte radyo ve televizyon gibi iletişim araçlarının da internet ağına katılması/entegre olması ile birlikte de, dijital ağlar gündelik hayatımızın bir parçası haline gelmiştir. 2009 sonrasında ise Web 2.0'la web sitelerinde kullanıcılar da içerik üretebilmeye başlamış ve bu bağlamda bu siteler etkileşimsel özellikler kazanmıştır. Dijital ortamda çift yönlü iletişim olanağının ortaya çıkması sosyal medyanın yolunu açmıştır.

Bu dönemde ortaya çıkan sanal ve dijital medya, özel alan ve kamusal alan ilişkisinde ki ayrımları bulanıklaştırmaktadır. Bunun sonucunda özel alanların temel özelliklerinden biri olan özel yaşamın gizliliği büyük ölçüde hasara uğramaktadır. Özel yaşamın gizliliği, bireyin kendisini başkalarına açıp açmayacağına kendisinin karar verme hakkıdır. İnsanların özgürlüğünün/özerkliğinin ön koşullarından biri insanların bu hakka sahip olmasıdır. İletişim yüz yüze ilişkilerle değil dijital teknolojilerle kurulmaya başladığında, gizlilik konusunda insanın doğrudan denetim olanakları sınırlanmıştır. İletişimde dijital teknoloji kullanıldıkça gizliliğin içeriği yeniden yapılanmıştır denilebilir. Dijital olanın gizliliği; bilgi gizliliği, iletişim gizliliği ve bireysel gizlilik gibi üç ayrı ögeye ayrılarak konuşulmaya başlanmıştır. Bu dünyadaki sosyal medya kullanıcılarının aldıkları e-hizmetler ücretsizdir. Bunların maliyeti kaybedilen gizlilik/mahremiyet ile ödenmektedir. Sosyal ağ üzerinden paylaşılan bilgiler ve veriler finansal kaynağa dönüştürülmektedir. Günümüz dünyasında kullanışı her geçen gün artan sosyal medya, özel hayatların gizliliği ve kişisel özerklikleri ihlal etmeye başlamıştır.

Günümüz dünyasında internet kullanımında yaşanan gelişmeler, bireylerin kamusal alandaki faaliyetlerinde önemli değişiklikler yapmıştır. Bu gelişmeler devletin yapısal ve zihinsel değişimini zorlamıştır. Devletin kamu hizmetlerini, elektronik bilgi ve teknolojilerini kullanarak daha etkin, demokrasi açığı yaratmadan ve yönetim anlayışı

şısı içinde üretmeye başlaması e-devlet olarak adlandırılmaya başlamıştır. Merkezi hükümetler ve yerel yönetimler rutinleşmiş hizmetleri e-devlet anlayışı içinde üreterek maliyetlerini düşürmeye ve performanslarını yükseltmeye girişmişlerdir. E-devletin etkili olarak çalışabilmesi büyük ölçüde e-katılımın sağlanmasıyla gerçekleştirilmektedir. E-katılım, yurttaşların kendi yaşamlarını doğrudan ve dolaylı olarak etkileyebilecek karar süreçlerine müdahale ederek değişiklik yaratabilme olanağının yaratılması anlamına gelmektedir. Eğer bu olanak varsa yaşanan demokrasi pratiği bir müzakereci demokrasi niteliği kazanacaktır. Bu durumda e-katılıma olanak veren bir e-demokrasinin, temsili demokrasinin demokrasi açığı yaratarak ortaya çıkardığı meşruiyet krizinin aşılmasına önemli bir katkı yapacağı düşünülebilir. Katılımcı demokrasi içinde devlet, açık bir sistem haline gelmekte, birey de aktif yurttaş olma niteliği kazanmaktadır.

Dijitalleşme süreci ile birlikte özel alan, kamu alanı farklılaşması da yeni bir boyut kazanmıştır. 21.yüzyılın enformasyon teknolojileri, geleneksel kamusal alanın dışında farklı türde kamusal alanların yaratılmasına olanak vermektedir. İnternet kullanımıyla birlikte bireylerin kamusal alanda aktif olma kapasiteleri artmıştır denilebilir. Dünyanın en ücra köşesinde olan olaylardan, insanlar evlerinde otururken haberdar olması kısa bir sürede gerçekleşmektedir. Dijital ortamı kullanan bireyler hiçbir izne tabi olmadan, düşüncelerini kısa sürede yaygınlaştırmaktadırlar. Bireyler artık bir araya gelmeden, dijital kanalları kullanarak, kitlesel örgütlenmeyi başarabilmektedirler. İnsanlar özel alanlarından çıkmadan, dijital ortamda siyasal otoritelerin yapıp ettiklerine karşı bir direnç ve muhalefet geliştirilebilmektedir.

3

Günümüzün Kentlerinin Gelişmesi Sırasında Coğrafik Mekanda Kamusal Alan ve Özel Alan İlişkisi Nasıl Kuruluyor?

Genişletilmiş, siyaset yazınının temel kavramı haline gelmiş olan kamu alanı kavramının öneminin azaldığını dijital iletişim teknolojilerinin ve her insanın yaşamında özelin artan önemi karşısında insanın kamusal işlevlerinin rutinleştiğini gördük. 1990'lar sonrasında insanların internet ve dijital medya kullanımında yaşanan gelişmelerin yeni kamusal alanlar yaratmak ve yurttaşların aktif hale gelmesi bakımından yeni fırsatlar yaratmasına karşın; bu fırsatların demokrasiyi geliştirmek bakımından etkili olarak kullanıldığını ya da başarılabilir olacak olanı başardığını söyleyemiyoruz.

Ama bir şehir planı olarak tartışmamızı, insanların toplu olarak yaşadığı kentlerde dar kapsamlı coğrafik boyutlarıyla betimlenen özel alanlar ve kamusal alanlar üzerinden yürütseydik, kentin yaşam kalitesinin gelişmesi ve yaşamının doyurucu hale gelmesi bakımından kamu alanının artan önemiyle karşılaşacaktık. Nitekim günümüzün gezegensel bir kent haline gelmiş kentler dünyasındaki her yerleşmede, geçmişte inşa edilmiş açık ve kapalı kamu alanları bulunuyor. Açık kamu alanlarına örnek olarak; meydanları, bulvarları, parkları, kültür parklarını, kıyı düzenlemelerini ve benzerlerini ve kapalı kamu alanlarına örnek olarak; kafeleri, kültür merkezlerini, tiyatroları, spor salonlarını, müzeleri ve benzerlerini verebiliriz.

Her ne kadar geniş anlamdaki siyasal içerikli kamusal alan kavramında bir gerileme olsa da günümüzün kentlerinde dar kapsamlı coğrafik boyutlar içinde tanımlanan örneklerini saydığımız kamusal alanların sayıları hızla artmaktadır. Kent kültürü-

nü geliştirmek, yurttaşın oluşumunu/sosyalleşmesini sağlamak için kamusal alanlarda oluşan toplumsal etkileşmeye ihtiyacımız var. Ama bu etkileşme sadece planlama kararlarıyla gerçekleşmemekte, aynı zamanda yaşamın akışı içinde oluşmaktadır. Bu kamusal mekanlar çok önemli sosyal ve sembolik işlevler yüklenmektedir. Toplumsal entegrasyonun ve tutunumun oluşması için bu alanların herkese açık olması ve kimseyi dışlamaması gerekmektedir. Bu alanların varlığından söz edilebilmesi için bu alanda bir özgürlük bulunması, tüm baskı ve denetimden azade olması gerekiyor.

Kamusal insanın bir çöküş yaşaması, kamusal alanın insanın yaşamı bakımından önemini ortadan kaldırmamıştır. İnsanın siyasal kamusal alandaki varlığı geri çekilmiş olsa da, ilişki içinde olan bir insan yine de toplumsal olarak kendisini ancak kamusal alanda var edebilmektedir. Onu kalıcı kılacak işleri ancak orada gerçekleştirebilmektedir. Özel alanda gerçekleştirebileceği ise aile yaşantısı ve insanın doğasında bulunanlardır. Bu alan da başkaları ne der diye düşünmeden kişinin kendisini doğrudan ifade edebildiği bir yerdir. İnsan yalnız özel alanında kendisinin olabilmektedir. Ev, insanın huzur yeridir. Eğer böyle değilse orası ev olamaz. Günümüzün insanı özel alanında kendini sürekli olarak yeniden yaratabildiği için, olabildiğince kendi olarak kamu alanına çıkabiliyor ama bu kamu alanı içinde kendisini sınırlıyor ve büyük ölçüde aktif bir aktör olmaktan uzaklaştırılıyor ve bir seyirci konumuna indirgeniyor. Ayrıca günü-

müzün kentsel yapısı ve kentsel ulaşım düzeni ve ekonomik yapısı da, yarattığı trafikle, spekülatif gayrimenkul hareketleriyle ve bazı faaliyetlerde girişi ücretlendirerek kamu alanını erozyona uğrattıyor. Bu dönemde sokakların ve yolların tasarımı insanların birbiriyle karşılaşmasına olanak verecek, birbiriyle ilişki kurmasını kolaylaştıracak bir yapıda olmayınca; insanlar kamusal alanda kendilerini yeniden üretemiyorlar. Günümüzün özel olan ve kamusal olanı böyle birbirini sınırlayarak, toplumsal ilişkiler evrenini olabileceklere göre çok geride kalan bir noktada gerçekleştiriyor.

Bu noktaya kadar yaptığımız çözümlemede kamusal alanların siyasal işlevinde bir gerileme yaşanmasının, coğrafik anlamdaki kamusal alanların toplumsal yaşamdaki kritik önemlerini azaltmadığını ve kentlerin gelişmesi sırasında sayısının ve çeşitlerinin sürekli arttığını saptadık. Bu durumda bir plancı olarak yanıtlamamız gereken iki soru var: Sorulardan birincisi, yapılmakta ve yapılacak kamu alanları, demokrasi bakımından yitirdikleri işlevleri bir şekilde geri kazanarak demokrasi açığı yaratmayan bir yönetimin oluşmasına nasıl katkı yapabileceği olacaktır. İkincisi ise, kent yönetimlerinin yaptıkları ve çeşitlendirdikleri kamusal alanların ortaya çıkmasında ve özellikle de kullanılmasında, sağlanan gelişmelerin kentsel yaşam kalitesine yapacağı katkının nasıl artırılacağı olacaktır.

4

Günümüzde Kentlerde Yapılan Kamusal Alanların Demokrasi Açığı Yaratmayan Bir Yönetimin Oluşmasına Katkısını Artırmak için Ne Yapmak Gerekir?

Kamusal alanın demokrasi açığı yaratmayacak bir yönetimin temel dayanağı haline gelebilmesi için; yurttaşların kamu yararı söz konusu olduğunda kısıtlanmamış bir biçimde kamusal alanda toplanabilme, kanaatlerini özgürce ifade etme, yayınlama ve eylemlerini örgütlenme haklarının garanti altına alınmış olması gerekir. Ancak bu halde kamusal alanın, yönetim sisteminin kamusal bir gövdesi olduğunu söyleyebiliriz. Dijital teknolojilerin kullanılması bu ön koşulun sağlanmasını kolaylaştırdığı ileri sürülebilir.

Nörolojik çalışmalarda yaşanan gelişmelerden sonra, günümüzde kamusal alanda insanlar arasındaki ilişki kurma biçimlerini üç farklı türde ele almamız gerektiğini söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi, kamu alanındaki kişiler arasında gerçekleştirilen “iletişimsel eylemlerdir”. Kamusal alanın oluşabilmesinin ön koşulu, konuşmadır. İkinci eylem türü, kamu alanına çıkan kişilerin birbiriyle karşılaşması ve karşılaştığı kişiyi etkilemesi ve karşılaştığı kişiden etkilenmesidir. Üçüncüsü ise kamu alanına çıkan kişilerinin birbirini yüz yüze gelecek biçimde bir araya gelme, bir arada bulunma eylemidir. Bir arada bulunan bu insanlar hiç konuşmadan, ayna nöronları sayesinde, birbirinden öğrenebilmekte, özneller arası yargılar geliştirebilmektedirler. Kamusal alanda hangi tür etkileşme biçimi gelişirse gelişsin, kimse diğeri üzerinde bir üstünlük iddiası taşımayacağı gibi, kimseyi fikirlerinden dolayı aşağılamayacak ve kimseye karşı nefret söylemini kullanmayacaktır.

Her insanın hem özel hem de kamusal alanda bulunmakta olması bu iki alanın tam olarak birbirinden yalıtılmasını olanaksız kılmaktadır. Arendt’e göre bir kişi, yaşamı sadece kendi özel alanına hapsedmişse o kişi aptaldır (idiot). Sadece özelde sürdürülen yaşam insana çok şey kaybettirecektir. Böyle bir insan yaşamı doyurucu hale gelemez. Doyurucu hale gelebilmesi için insanın kamusal alana çıkması gerekir. İnsan tek başına yaşarsa, diğer canlılardan farkını ortaya koyamaz. İnsanın yaşamında kalıcı şeyler yapabilmesi, kamusal alanda var olmasıyla gerçekleşir. Aslında insan kamusal alanda eylemde bulunduğu özgürlüğünü kullanmış olur. Nörolojik çalışmalar sonucu insanların kamusal alanda ortaya çıkan karşılıklı etkileşme biçiminin çeşitlenmiş olması kamusal alanda özneller arası odaya olasıklarını artırmıştır. Kentlerde birlikte yaşamın kolaylaştırılmasında, kamusal alanlardan olan araçsal beklentiler yükselmiştir.

Kamu alanlarında yükselen etkileşimin, demokrasinin kalitesinin artırılmasında olumlu etki yapabilmesi için katılımcı demokrasinin bir ülkenin demokrasi pratiği içinde meşruiyet çerçevesinin genişletilmesi gerekmektedir. Günümüz dünyasında hakim olan demokrasiler temel olarak temsili demokrasilerdir. Temsili demokrasilerin pratiğinde, insanların atomistik hedonik bireyler varsayımı bulunmaktadır. Bu demokrasilerde genel katılımın olduğu seçimlerde, çoğunluk oyunu alan, iktidar olmaktadır. Ama bu iktidarı ele geçiren bir sonraki seçime kadar ülkeyi yönetmektedir. Yeni seçim dönemi gelinceye kadar seçimi kazanarak iktidar

olanın/kişinin kararları meşru olarak kabul edilmektedir. Bir ülkede iktidar olan, verdiği kararları demokratik süreçlerle katılımcı olarak üretmiyorsa, böyle bir yönetim sürekli olarak demokrasi açığı yaratmaktadır. Bu açıktan kaçınabilmek için, kamu alanlarından yararlanarak kararları katılımcı süreçlerle üretmek gerekecektir. Bir ülke demokrasisinin demokrasi açığı yaratmadan yüksek kaliteli bir yönetişimi gerçekleştirmiş iddia edebilmek için; hem iktidarın verdiği kararlardan etkilenen tüm kişilerin katılımıyla yapılan bir seçimde belirlenmiş olması hem de seçimle gelen bu iktidarın yönetirken verdiği kararları katılımcı süreçlerle, kamu alanındaki karşılıklı etkileşimler sonucu üretmesi gerekmektedir.

Bir ülkedeki yönetim kararlarının demokrasi açığı yaratmaması için ülkedeki demokrasi mimarisi de önem taşımaktadır. Ulus devletlerin temsili demokrasilerinde genellikle güçlü bir merkezi yönetim ve görece olarak zayıf yerel yönetimler bulunmaktadır. Bu demokrasilerde merkezi yönetimler yerindenlik (subsidiary) ilkesine göre sahip olması gerekenden fazla işlevleri kendisinde toplamaktadır. Hem üst hem alt kademedeki yönetim birimlerinin bazı işlevlerini kendi bünyesinde toplamaktadır. Fazladan olan tüm bu işlevler konusunda verdiği kararların hepsinde kaçınılmaz olarak demokrasi açığı üretilmiş olmaktadır.

Günümüz Türkiye'sinde de 20'den fazla merkezi yönetim kurumu, yerel yönetimlerin yetkili olduğu alanlarda, yerel yönetimle müzakere yapmadan, tek taraflı olarak uygulama yapabilmektedir. Merkezi yönetimlere tanınan, yerel yönetimlere emrivaki yapma hakkı yerel yönetimleri daha başlangıçtan demokrasi açığı alanı haline getirmektedir. Bir ülkede eğer demokrasi merkezden kuruluyorsa orada demokrasi açığından kaçınma olanağı kalmamaktadır. Eğer bir ülkede demokrasi açığı yaratmayan bir yönetim kurulmak isteniliyorsa, o demokrasi merkezden değil yerel yönetimlerden başlanarak kurgulanma durumundadır.

Demokrasi açığı yaratmayan bir yerel demokrasi pratiğini geliştirebilmek için o yerelliğin tümünde bir komünite duygusunun yaratılmış olması gerekir. Komünite kavramının gerisinde bir yer sevgisi (topophilia), diğerkamlık, kendi yaşamının doyumunu başkalarınıninkiyle ilişkilendirmek gibi duyguların bulunduğu hemen sezilmektedir. Günümüzde bir komünite oluşmasının iki yüzü bulunmaktadır: Birinci yüzünde kentsel deneyimler, gündelik yaşamın birinci elden pratikleri bulunurken; ikinci yüzünde ise yaşam deneyiminin anlamı konusunda, komünite içinde konuşularak oluşturulan, komünite duygusunun o komünite de yaşayanlarca bölüşülmesi bulunmaktadır. Bu duygunun bir ögesi o yere aidiyet duygusu ve orada yaşayanlara adanmışlıktır. Bu duygular komünitenin üyelerini birbirine bağlamakta ve bir sosyal doku ve kimlik oluşturmaktadır. Bu durum aynı zamanda o toplumda kendilerinin inşası anlamına gelmektedir. Bir komünite duygusunun inşası dıştan verilebilen bir şey değildir. Kentte gündelik yaşam pratikleri içinde karşılıklı etkileşimle kentin kamusal alanında oluşur. Toplumun bireyleri tarafından içselleştirilir.

Böyle bir komünitede yaşama hakkı, insan haklarının da bir parçasıdır. Bunun gerçekleşebilmesi için insanların yaşadıkları yerleşmede çeşitlenmiş kamusal alanlarının üretilmiş ve bu alanlarda canlı bir karşılıklı etkileşim süreçlerinin işlemekte olması gerekmektedir. Demokrasi açığı yaratmayan bir yerel demokrasinin kurulabilmesi için kent düzeyinde parçalanmamış bir komünite duygusunun yaratılmasının bir ön koşul haline gelmesi, kentlerde kamusal alanların yaygınlaşması ve çeşitlenmesini daha da kritik hale getirmektedir.

5 Bir Kentte Kamu Alanlarının Yaygınlaşması ve Çeşitlenmesi Kentsel Yaşam Kalitesinin Gelişmesine Nasıl Katkıda Bulunuyor?

Kentsel kamu alanları, kentliler ve kent plancıları için çok değerlidir. Kamu alanı dediğimizde, bununla ilgili iki farklı muhabata atıf yapmış olmak tayız. Bir yandan o komünitede yaşayan halkın tümünü kastediyoruz öte yandan bu kamu alanlarının sahibi olan, kamu hizmetlerini üreten devleti ya da yerel yönetimleri işaret etmiş oluyoruz. Belli bir kamu alanından söz ettiğimizde, kamu sözcüğünün iki farklı yönünün bir araya gelerek üzerinde konuştuğumuz gerçekliği yaratmış oluyorlar. Kamusal alanlar öncelikle kentin ekonomik ve sosyal işlerliğinin sağlanması için gereklidirler. Bu alanlar genelde devletin hüküm ve tasarrufu altındaki topraklar ile ortak mülkiyet altındaki topraklardır ve temelde özel mülkiyet konusu olmazlar. Tüm kentliler tarafından rahatça erişilebilirler ve herkesin kullanımına açıktırlar. Bir komünitede yaşayanların, o komünitenin kamusal alanlarına ulaşmasını engellemek bir suç oluşturmaktadır. 1980'ler sonrasında kamu alanların özel sunumu diye ayrı bir kategori ortaya çıkmaya başlamıştır. Özel mülk sahibi olan işletmeler, kendi topraklarını toplumdaki herkesin erişimine açmanın kârlı olacağını hesaplamış, topluma bir kamu alanı olarak açmayı tercih etmeye başlamışlardır. Bir alanın, kamu alanı işlevi görmesinde kritik olan özellik herkesin kullanımına açık kalmaktır. Bu özellik aynı zamanda, kamu alanı kullanıcıların, kullandıkları yerleri, sürekli olarak denetimleri altında tutamayacağı, kullanıcıların kullanımlarının eylem süresiyle sınırlı olacağı anlamına gelmektedir.

Kent yöneticileri ve kent plancıları, kentsel tasarımcılar, kentlerindeki kamu alanlarının geliştirilmesini daha çok bir fiziksel tasarım sorunu olarak görmek eğilimindedirler. Oysa bir kentin kamusal alanlarının orada yaşayanların yaşam kalitesine katkısı o kamusal alanda gerçekleştirilen kamusal faaliyetlerle sağlanır. Tabii bir kentin kamusal alanlarının tasarım kalitesinin yüksekliğinin, o kentteki yaşam kalitesine olumlu bir etkisi olacaktır ancak esas katkı kamusal alanlarında yer alan faaliyetlerden gelecektir. Bir kentteki kamusal mekanların çeşitliliği o kentteki yaşamın zenginliğinin bir işareti olmaktadır. Kentin sosyal yaşamı bu alanlarda gerçekleştirilen faaliyetlerle oluşurken, kentliler kendilerini bu alanlarda inşa ederler. Bir kenti kent yapan, onun kimliğini oluşturan, bu kamusal mekanlar ve onların kullanıma biçimleri olmaktadır.

Bir kentlinin kent mekanlarında bulunma biçimlerinin değişik kategorileri vardır. Her kategori onun yaşam kalitesine farklı biçimlerde ve farklı mekanizmalarla katkıda bulunmaktadır. Bir kişi kentte yaşarken hayatını kazanma için gerçekleştirdiği faaliyetler sırasında kentin kamusal alanlarının belirli kısımlarını kullanmak durumunda kalmaktadır. Ama o kişi kendisini yeniden üretme faaliyetleri içine girdiğinde iş dışındaki zamanlarını (boş zaman) kullanırken kentin kamusal alanlarının başka bölümlerini kullanacaktır. Bir kentli gündelik yaşam rutini içinde günün değişik zamanlarında kentin kamusal alanlarının değişik

bölümlerinin aktif bir katılımcısı olacaktır. Ama Walter Benjamin kamusal alanda, bunların dışında bir var olma biçimi olarak önerdiği flâneurlük farklı bir durum yaratmaktadır. Flaneur kentin kamusal alanlarında, belli bir yere ulaşmak, belli bir faaliyete katılmak için dolaşmamaktadır. Önceden belirlenmiş belli bir güzergahı yoktur, güzergah her an değiştirilmeye açıktır. Flaneurlüğün kent içinde yaşam kalitesine katkı yapar hale gelebilmesi, kamusal alanların çok çeşitlenmiş olduğu büyük bir kentte bulunmak gerekir. Bir kentte tiyatrolar, kafeler, sinemalar, kulüpler, salonlar vb. gibi daha çok eğlenceye yönelik yerler çoğaldıkça, bu yerleri gezmek, dolaşmak, izlemek, paylaşmak ve deneyimlemek için serbest zamanı olanlar arasından yeni bir kamusal insan türü doğmaktadır. Zaman içinde kamuya açık bu tür alanlar, dolaylı olarak yaşama ilişkin bir takım toplumsal değerlerin de üreticisi niteliğini kazanmaktadır.

Her yerel yönetim/yönetişim varlığının meşruiyetini temelde “yaşam kalitesi”ni gerçekleştirebilmesinden almaktadır denilebilir. Yaşam, insanlığın tüm faaliyetlerini kapsayan ve bunların sürekliliğini içeren bir kavramdır. Tarımsal üretim, tarım dışı üretim, tüketimin tümü, insanların kapasitelerini geliştirme faaliyetleri, insanların birbiriyle ilişki kurması, aralarında uzlaşarak toplum için hizmet yapabilmesi, neslini üretebilmesi ve benzeri çok şey yaşamın içeriğini oluşturmaktadır. “Yaşam kalitesi” kavramının günümüzdeki içeriğine, II. Dünya Savaşı sonrasında başlayan, insanın onurlu yaşam hakkının gerçekleştirilmesi konusunda atılan adımlar sonrasında ulaşılmıştır. 1948 yılında Birleşmiş Milletler’de kabul edilen İnsan Hakları Bildirgesi’nde insanın yaşam hakkına, onurluluk sıfatı eklenmiştir. Aynı yıl, Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Örgütü’nde (WHO) insanın sağlıklı olmasını, tam “İyi Olma Hali” olarak tanımlamıştır. “Yaşam kalitesi” kavramının bu noktadan başlayan gelişmelerle,

adım, adım günümüzdeki çok yönlü içeriğine kavuştuğunu söyleyebiliriz.

Günümüz dünyasında yerel yönetimler, kentlerinin yaşam kalitesinin kentlerinin nesnel göstergelerine dayanarak ölçülmesini tercih etmektedirler. Oysa bu noktada, temel bir sorun ortaya çıkmaktadır. Yaşam kalitesinin hem nesnel, hem de öznel bir yönü bulunmaktadır. Bu nedenle yaşam kalitesinin, orada yaşayanların öznel değerlendirmelerini hesaba katmayan, salt nesnel göstergelerle ölçülmesini savunulamaz. Yaşam kalitesini, o kentteki yaşam deneyimi ve buna ilişkin özneller arası (intersubjektive) olarak oluşmuş bir ortak iynin bulunmasına ve buna ilişkin söylemlerin geliştirmesiyle ilişkilendirmek gerekecektir. Bu özneller arası yargılar ancak kentlilerin kamusal alandaki karşılıklı etkileşimlerle üretilebilecektir. İyi yaşam konusunda bir tartışmayı ilerletebilmek için yaşam kalitesinin alt bileşenlerine inmek gerekecektir. Eski Yunan felsefesinden beri bu konuda iki farklı görüş açısı yarışmaktadır. Felsefeci Aristippus iyi toplumu, “hedonic” olarak yani bedeninin aldığı anlık zevk üzerinden tanımlıyordu. Çağdaşı olan Aristoteles ise, “eudaimonic” bir iyi olma halini savunuyordu. O, arzuların kör bir izleyicisi olmanın karşısındaydı. Bir tür mükemmeliyet arayışı peşindeydi. Mutluluğu insanların gerçek potansiyellerinin gerçekleştirilmesinde ve yapmaya değer olanın yapılmasında görüyordu. Erdemli olan buydu. Bu çizgi, Erich Fromm ve Amartya Sen üzerinden geçerek günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

İlginçtir, son yıllarda nörobilim alanındaki çalışmalar, bize iyi yaşam konusunda “hedonic” ve “eudaimonic” anlayışların sağladığı doyumların beyinde iki ayrı noktası bulunduğunu gösterdi. Bu biyolojik saptama, bizi ilginç bir noktaya getirmektedir. Bu durumda bizim iyilik hali/iyi yaşam anlayışımız içinde hem “hedonic” hem de “eudaimonic” anlayışlara birlikte yer vermemizin gerektiği ortaya çıkmaktadır. “Yaşam kalitesi”ni

çok boyutlu olarak tanımladığımızda, bu boyutlardan bir kısmı “hedonic” diğer bir kısmı da “eudaimonic” olacaktır. Neo-liberal politikaların hakim olduğu günümüz dünyasında, kamusal alan kullanışlarında, hakim olan faaliyetler büyük ölçüde hedoniktir. Kentlilerin bu alanlarda daha çok tüketici ve seyirci olarak yer almasına olanak verilmek istenmektedir. İnsanların kamu alanlarındaki faaliyetlerden alacağı “eudaimonic” yaşam doyumlarını artırmak için yapılacak çok şey vardır. Eudaimonic bir doyumun doğabilmesi için kentlilerin kamusal alandaki etkinlikleriyle/ eylemleriyle bir başarı üretebilmesi gerekmektedir. Yerel yönetimlerinin hizmet üretme yaklaşımlarında önemli değişiklikler gerekmektedir. Örneğin bu kamusal alanda yer alacak sanat etkinlikleri düzenlenirken kentlilerin salt bir seyirci olması yerine, kentlilerin kendilerinin sanat performansının oluşmasına aktif olarak katılabilecekleri faaliyetler düzenlediklerinde, yaratılan doyum “hedonic” olmaktan çıkarak “eudaimonic” olma niteliğini kazanacaktır.

Bunun daha ötesine de gidilebilir. Günümüz şehrinin kamusal alanları git gide bizim tarafımızdan değil bizim için üretilir hale gelmektedir. Günümüzün insanı bu alanların sadece tüketicisi olmakla yetinecek midir? Lefebvre insanların bunlardan ötesini hak ettiğini düşünmektedir. İnsanın yaşamındaki doyum, kamusal alanın bir tüketicisi/kullanıcısı ötesine geçerek, yaratılmasına katkı yapmaya başladığında “eudaimonic” nitelik kazanmaya başlayacaktır.

Daha önce de vurguladığımız üzere kamu alanındaki faaliyetlerin önemli bir kısmı “hedonic” olmayı sürdürecektir. Sorun “eudaimonic” doyum sağlayan faaliyetlerin payının artırılmasıdır. Bu yaşam pratiği içinde, kamusal alanda, kamusal özne olması iddiasını gösterenlerin buluşlarıyla, getirdiği yeniliklerle gerçekleşecektir. Bu noktada kamusal alanda kamusal öznenin oluşumunun olanaklı olup olmadığı sorulabilir. Türkiye’nin

yakın tarihi içinde böyle bir kamusal öznenin oluşmasının örneği olarak 2013’de İstanbul’da gerçekleşen GEZİ olayını verebilir. Bir kamusal özne oluşmuş ama önü kesilmiştir.

Günümüzün özel mülkiyetlerle kuşatılmış kentlerinde kamusal alan olağanüstü bir öneme sahiptir. Toplum ancak bu alanlarda nefes alabilmektedir. Toplum olma farkındalığını bu alanlarda üretebilmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, kamusal alanlar kentte yaşayan mülksüzler için özellikle önem kazanmaktadır. Tabii ki kamusal alanların güvenli olması gerekmektedir. Ama toplumda kamu alanları konusunda nesnel dayanağı olmayan bir korku ve güvenlik kaygısı kolayca yaratılabilmektedir. Bu dayanağı olmayan korku düzeyi dolayısıyla kamu alanı düzenlemelerine güvenlikçi bir perspektif hakim olmaktadır. Bu nedenle kamu alanları aşırı ölçüde güvenlikçi önlemlerle tahkim edilirken, toplumda kamu alanına gereksinmesi en yüksek kesimler, yaratılan kuşkular dolayısıyla, tamamen dışlanabilmektedir. Güvenlikçiler yaşanmaya değen bir kamu alanı yaşantısının ortaya çıkmasının engeli haline gelebilmektedir. Unutulmamalı ki kamusal alanların gerçek güvenliğini, kamusal alandaki yaşamın canlılığı ve çekiciliği sağlamaktadır. Kamu alanları komünite mensuplarınca kullanıldıkça güvenli hale gelmektedir. Kamusal alanda canlılık için halka açıklık, heterojenlik, izin vericilik gereklidir. Bu alanlardaki düzen arayışı kamu alanlarını kapalı/sıkıcı hale getirmemeli, yaratıcılığa açıklığını ortadan kaldırmamalıdır. Kentin bazı alanlarında “uyumsuzların” da bulunuyor olması alanların çekiciliğini artırabilmektedir. Unutulmamalı ki kamu alanlarının istenirliğinin sınırları ya da çekiciliği toplumda karşılıklı müzakereyle, karşılıklı olarak verilen ödünlerle belirlenmektedir. Kısacası kamusal alandaki oluşumları kapalı olarak ele almamak gerekir. Günümüzün kamusal alanları bu alanlardaki yeniliklere açık kalabilen olmak durumundadır.

Bir kentin kamusal alanlarından söz ettiğimizde, bir yandan kentteki herkesin hiçbir ayrımcılığa uğramadan gidebileceği değişik türlerdeki açık alanların varlığına ve bu açık alanlarda yer alan değişik türlerdeki etkinliğin bulunmasına ifade etmiş olmaktadır. Birinci yönüyle kentsel tasarım konusu olan kentin sokakları, meydanları, pazar yerleri, parkları, bölgesel yeşil alanları, kültür parkları, spor alanları, kıyı şeritleri ve yürüme alanları gibi kentlilerin tümüne açık olan kent mekanlarının varlığına atıf yapmış olmaktadır. İkinci yönüyle de, bu mekanlarda kentlilerin gerçekleştirdiği günlük faaliyetlere, yılın belirli günlerinde yapılan şenliklere, törenlere, bayram kutlamaları gibi birlikte gerçekleştirilen faaliyetlere işaret edilmiş olmaktadır. Kamusal alanlar bir arada yaşam kültürünün geliştiği, insanların diğerlerine hoşgörülü oluşunun üretildiği yerlerdir. Bu alanlarda birbirine yabancı olarak yer alan bireyler, anonim olarak ilişki kurarlar ve böylece bireyin gelişmesi için uygun ortamlar yaratılır. Bu alanlarda toplumdaki sosyal statü farklılıkları önemini yitirir.

Kamu alanı kentte bir iş yaparken gelip geçilen bir yer değildir. Vakit geçirmek için uygun şekilde gilinerek özel olarak gidilen bir yerdir. İnsanlar bu yerlere yalnız kendi varlıklarını göstermek ve sergilemek, vakitlerini hoş geçirmek için gitmezler, aynı zamanda şikayetlerini ve taleplerini bildirmek için de giderler. Kamu alanlarını bir protesto mekanı olarak kullanırlar. Böylece kentte kente ilişkili kamuoyunun oluşmasına katkı yaparlar. Kentin gelişmesini yönlendirecek özneller arası yargıların oluşmasını sağlarlar.

6 Son Verirken

Yazımın sonuna geldim. Geldiğimiz nokta açık. Kent plancıları ve kent yöneticileri bakımından yaşam kalitesini yükseltmek, insanların varlık sorunlarına çözüm üretebilmek bakımından çok kritik bir öneme sahip. Her ne kadar kentlerde kamusal alanların sayılarında artışlar yaşansa da, bu alanları kullanım biçimlerimiz bu alanların potansiyellerini hayata geçiremiyor. Bir yandan modern insanın ekonominin hegemonyası altına girmiş olması, öte yandan büyük ölçüde özel alanlara hapis olarak yaşama eğilimin yüksekliği, kamusal alanın potansiyellerinden yararlanılmasını engelliyor. Ayrıca temsili demokrasinin meşruiyet kalıpları içinde gelişen siyasal kararlar sürekli bir demokrasi açığı yaratıyor. Ama bundan kaçınmak için katılımcı demokrasinin meşruiyet çerçevelerini genişletmek ve yurttaşları pasif konumdan çıkarmak, aktif hale gelmesinin yollarını açmak gerekiyor. Geleneksel kamu alanlarının bu bakımdan karşılaştığı sorunların aşılması bakımından günümüzün gelişen dijital teknolojileri olanaklar açıyor. Ama bunların yeni ve insanların yaşam kalitesini geliştiren yeni kamusalılıklar üretebildiğini söylemek güç. Bu nedenle, okuyucuları kamu alanlarının kullanışlarını çeşitlendirerek, yaratıcı kullanım biçimleri geliştirerek, kamu alanlarının yaşamımıza katabileceklerini artıran, yeni tartışmalar yapmaya davet ederek, yazımı bir bitirişle değil, bir başlangıç önererek sonlandırıyorum.

Kaynaklar

Ali Ekber Doğan: *Eğreti Kamusalılık*, İletişim Yayınları, İstanbul,2007.

Andrew Light and Jonathan M. Smith (Editors), *The Production of Public Space*, Rowman & Little field Publishers, Oxford,1998

Avi Astor: "Street Performance, Public Space and Boundaries of Urban Desirability, The Case of Living Statues in Barcelona ", *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol.43, No.6, November 2109, pp.1064-1084.

Beatriz Colomina: *Mahremiyet ve Kamusalılık*, Kitle İletişim Aracı Olarak Modern Mimari, Metis Yayınları, İstanbul,2011.

Carol D. Ryff, Burton H. Singer and Gayle Dienberg Love: "Positive Health: Connecting Well- Being with Biology", Sc. The Royal Society, published on line, 11 August 2004.

Ceren Avcil: "Kamusal Alanı Dijitalleşme Çerçevesinde Yeniden Okumak", *Liberal Düşünce Dergisi*, Yıl.26, Sayı.103, yaz 2021, ss.81-100.

Craig Calhoun (Editor): Habermas and the Public Sphere, The MIT Press, Cambridge.Mass.1993.

Eric Dacheux: *Kamusal Alan*, Ayrıntı Yayınları. İstanbul,2012.

Esra Bozkanat, Mehmet Fatih Çömlekçi: "Yeni Medya Çalışmalarının Geleceği ve Büyük Veri Kaynaklı Riskler", *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 2020, 58, ss.37-64.

Feyzan Erkip: Piyasa Yapmanın Yeni Yüzleri, AVM'ler Sokalar, Kentler, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.

Hülya Biçer Olgun: Jürgen Habermas, Hannah Arendt ve Richard Sennett'in Kamusal Alan Yaklaşımları. *Sosyolojik Düşün*, 2 (1), 2017, 45-54.

Hannah Arendt: *İnsanlık Durumu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.

Howard Saalman : Haussman: Paris Transformed, George Braziller, New York,1971.

İlhan Tekeli: *İzmir İçin Kamusal Alan ve Kent Düzeyinde Bir Komünite Oluşturma Stratejisi*, İzmir Akdeniz Akademisi, İzmir, Aralık 2020.

John Elster: *Deliberative Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

Jürgen Habermas: *İletişimsel Eylem Kuramı*, Kabalıcı, İstanbul, 2001.

Jürgen, Habermas : Kamusallığın Yapısal Dönüşümü, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

Kayhan Delibaş Ali Erdem Akgül : " Dünya'da ve Türkiye'de E-Devlet Uygulamaları: Türkiye'de E-Demokrasi ve E-Katılım Potansiyellerin Harekete Geçirilmesi ", *Sosyoloji Derneği, Türkiye Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt:13, Sayı 1, Bahar 2010, ss.101-144.

OECD: *The E- Government Imperative*, Paris, 2003.

Philip Hansen: *Hannah Arendt Politics, History and Citizenship*, Polity Press, Cambridge,1993.

Richard Layard: *Happiness: Lessons From a New Science*, The Penguin Press, New York, 2005.

Richard Sennett: *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Ayrıntı Yayınları,İstanbul,1996.

Meral Özbek (Editör): *Kamusal Alan*, Hil Yayın, İstanbul,2004.

Sally Baldwin, Christine Godfrey and Carol Propper (Editors), Routledge, London and New York,1990.

Serap Fırat:" Kentsel Mekanlarda Kamusal Alanlar", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt.11, Sayı.4, Ekim 2002, ss.41-72.

Taner Timur: *Haberması Okumak*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.

KALKINMA
ATÖLYESİ

Çankaya Mah. Üsküp Cad. No: 16/14 Çankaya - Ankara

/kalkinmaatolyesi

/kalkinmatolyesi

/kalkinmatolyesi

info@ka.org.tr

www.ka.org.tr

